

HYBRIS nr 61 (2023)

ISSN: 1689-4286

<https://doi.org/10.18778/1689-4286.61.07>

JAKUB NOWICKI

 0009-0000-9173-0823

Uniwersytet Gdański

jakub.nowicki@phdstud.ugie.edu.pl

PROBLEMATYKA METAFIZYCZNA WE WSPÓŁCZESNYCH NAUKACH BIOLOGICZNYCH

[Recenzja książki Marcina Rządeczki, *Problematyka metafizyczna we współczesnych naukach biologicznych*, Wydawnictwo Copernicus Center Press, Kraków 2018].

Przedmiotem niniejszego omówienia jest książka Marcina Rządeczki zatytułowana *Problematyka metafizyczna we współczesnych naukach biologicznych*, wydana nakładem Wydawnictwa Copernicus Center Press w 2018 r. Celem pozycji, jak pisze sam autor, „jest próba uzasadnienia tezy o możliwości wzbogacenia tradycyjnego zbioru pytań, problemów i stanowisk współczesnej metafizyki przez wybrane kwestie

CC BY-NC-ND 4.0 © by the author | Licensee University of Lodz – Lodz University Press
Received: 2023-06-22 | Verified: 2023-06-22 | Accepted: 2023-10-18 Lodz, Poland
First published online: 2023-12-13

podejmowane na gruncie nauk biologicznych i medycznych” (Rządeczka, 2018, s. 10).

Wśród motywacji do podjęcia tego tematu wymienia on między innymi fakt, iż przyrost wiedzy generowanej przez nauki szczegółowe w szerokim sensie, a w tym przypadku przez nauki biologiczne, jest niewspółmiernie szybki w stosunku do tempa filozoficznego opracowania wynikających z nich konsekwencji. To z kolei, jak podkreśla Rządeczka, sprzyja niekontrolowanemu narastaniu wokół nauk o życiu dyskusji o charakterze światopoglądowym, które jednak nie spełniają wymogów rzetelności naukowej. Autor sugeruje także, iż w literaturze z zakresu filozofii nauki, szczególnie zaś w literaturze polskiej, nadal zbyt mało uwagi poświęca się filozoficznym implikacjom wpływającym z dociekań badaczy zajmujących się naukami o życiu, a także założeniom leżącym u podstaw tych nauk. Na marginesie warto zaznaczyć, że w rozumieniu autora, w zakres nauk o życiu wchodzi nie tylko dyscypliny będące w domenie tradycyjnie pojętej biologii takie, jak fizjologia, genetyka czy systematyka, ale także szeroko pojęte nauki medyczne.

Eksplikacji oraz analizie problemowej wybranych z tych założeń są poświęcone kolejne rozdziały recenzowanej monografii. Do głównych poruszanych w książce zagadnień należą: status praw w naukach biologicznych, pojęcie gatunku na gruncie współczesnej biologii w obliczu dyskusji nad rodzajami naturalnymi, celowość i jej różne odsłony we współczesnej filozofii biologii, metodologiczne aspekty bioróżnorodności czy wreszcie zagadnienie związków metodologicznych pomiędzy naukami biologicznymi i medycznymi, a naukami historycznymi i holistyczną filozofią historii. Omówienie zamyka rozdział poświęcony zestawieniu tradycyjnych, metafizycznych koncepcji czasu z tym, co na temat czasu mają do powiedzenia dyscypliny określane

przez autora mianem biomedycznych, a także fizyka (Rządeczka, 2018, s. 9–12).

W sposobie, w jaki przedstawione są powyższe zagadnienia, można wyróżnić u autora dwie wyraźne, przeplatające się perspektywy. Jedną z nich to perspektywa metodologiczna, akcentująca problematykę nauk biologicznych jako pewnych konstruktów obarczonych szeregiem założeń oraz powiązanych z określoną metodyką badawczą. Drugą perspektywą, zazębiającą się w wielu miejscach z pierwszą, to perspektywa metafizyczna, w której na gruncie nauk szczegółowych postawić można wiele pytań natury ontologicznej, jak choćby pytanie o sposób istnienia gatunku.

Do zalet *Problematyki metafizycznej we współczesnych naukach biologicznych* należy zaliczyć dużą biegłość autora, jeśli chodzi o same nauki biologiczne: ich metody, rozstrzygnięcia oraz stan badań. Omawiając poszczególne zagadnienia na gruncie filozofii biologii, Rządeczka za każdym razem popiera swoje tezy przykładami ilustrującymi określone zależności w świecie przyrody, a także konfrontuje dyskutowane stanowiska innych autorów z aktualnymi wynikami badań empirycznych. Widać to dobrze między innymi w miejscu, w którym autor dyskutuje z esencjalizmem w kontekście statusu pojęcia gatunku na gruncie nauk biologicznych z perspektywy współczesnej filozofii biologii. Wychodząc od przybliżenia czytelnikowi podstawowych wyróżnianych przez systematyków koncepcji gatunku, a zatem koncepcji ewolucyjnej, ekologicznej, biologicznej i typologicznej, krytycznie analizuje każdą z nich. Wskazuje wady i zalety ich stosowania, ilustrując swoje tezy przykładami z zakresu genetyki, ekologii czy paleontologii. Sposób, w jaki Rządeczka podchodzi do prezentowanych zagadnień, sugeruje również dobrą znajomość metodologii nie tylko nauk biologicznych, ale też geologicznych,

jak na przykład wspomnianej wyżej paleontologii. Widać to dobrze, gdy sygnalizuje ograniczenia stosowalności określonych definicji gatunku i wynikające z nich trudności w praktyce badawczej, choćby przy rekonstrukcji drzewa ewolucyjnego w oparciu o klasyfikację wymarłych form życia na podstawie skamieniałości.

Dodatkowym aspektem wpływającym dodatnio na wartość omawianej pozycji jest w mojej opinii zręczność, z jaką uczoney łączy ze sobą aktualne badania nauk o życiu i klasyczne koncepcje metafizyczne. Dzięki temu zabiegowi udowadnia uniwersalność pewnych tradycyjnych sporów filozoficznych, jak spór o powszechniki czy klasyczne debaty nad naturą czasu. Podkreśla, iż problemy te zyskują nowy wymiar, jeśli rozpatrywać je w kontekście nauk biologicznych, akcentując przez to tym wyraźniej możliwość, ale również potrzebę twórczego dialogu pomiędzy filozofią a naukami empirycznymi. Co ważne, w dialogu tym obie strony mają sobie coś do zaoferowania. Filozofia dostarcza naukom biologicznym odmiennej perspektywy, ukazując zawilości i czasem niejednoznaczności w metodach samych nauk o życiu. Nauki o życiu z kolei dostarczają filozofii materiału badawczego, dzięki czemu filozof nie jest skazany na prowadzenie swojej refleksji w próżni, w oderwaniu od innych dyscyplin.

Przekonanie Rządyczki o korzyściach wpływających z interdyscyplinarności zarówno dla nauk przyrodniczych, jak i filozoficznych uwidacznia się szczególnie w rozdziale, w którym zarysowane zostaje spojrzenie na celowość we współczesnej biologii. Autor zaznacza tu co najmniej dwa poziomy oddziaływania tej celowości. Można nazwać je poziomem metafizycznym i psychologicznym. Aspekt metafizyczny dotyczący ogólnych własności determinujących organizmy żywe jako określony rodzaj bytów jest omawiany w podrozdziałach traktujących o teleonomiczności i teleomatyczności. Aspekt

psychologiczny zaś akcentujący, że same organizmy żywe mogą posiadać swoje cele, rozważany jest w podrozdziale o celowych zachowaniach. Ciekawym uzupełnieniem tej problematyki pozostaje także podrozdział dotyczący adaptacji ewolucyjnych jako procesów działających na biosferę w sposób ukierunkowany, lecz w świetle teorii doboru naturalnego raczej nie celowy.

Kolejnym rozdziałem, w którym wyraźnie można dostrzec twórczą syntezę biologii i tradycyjnej filozofii, jest rozdział poświęcony metafizycznym koncepcjom czasu w świetle współczesnych nauk o życiu, ale również fizyki. Mamy tu więc z jednej strony rozważania nad wewnętrznym, subiektywnym doświadczeniem czasu, związkiem pomiędzy percepcją czasu a pamięcią czy zagadnieniem upływu czasu a zagadnieniem zmiany rozumianej na najbardziej fundamentalnym, metafizycznym poziomie. Z drugiej strony refleksje te są w spójny sposób odniesione do koncepcji wypracowanych na gruncie nauk przyrodniczych. Stąd też tematy takie, jak pojęcie czasu biologicznego, chronomedycyna w kontekście ludzkiego ciała, a nawet problem niewspółmierności mierzenia czasu na gruncie współczesnej fizyki.

Podkreślić należy, że mimo bardzo rozległej problematyki autor zachowuje dużą klarowność podczas omawiania kolejnych partii materiału. Zdyscyplinowanie metodologiczne sprawia, że czytelnik dysponujący standardowymi kompetencjami w zakresie czytania tekstów filozoficznych oraz znający podstawową terminologię z zakresu nauk biologicznych, może bez większych trudności podążać za wywodem autora. Tekst jest również zwarty i pozbawiony niepotrzebnych dygresji. Książka stanowi w mojej opinii odpowiednie wprowadzenie do zagadnień związanych z metafizycznymi konsekwencjami praktyki badawczej uprawianej przez specjalistów w zakresie nauk o życiu i ich bazowych założeniach. W przypadku czytelników dopiero wchodzących

w temat filozofii biologii, może pełnić rolę porządkującą pewne zagadnienia ze względu na swoją przejrzystą strukturę. Może też posłużyć za źródło inspiracji do dalszych badań dla bardziej doświadczonych filozofów biologii, ponieważ z uwagi na swoją antyesencjalistyczną proveniencję, dobrze wpisuje się we wznowioną ostatnimi czasy dyskusję nad przywróceniem pewnych arystotelesowskich kategorii w filozofii biologii.

Ze względu na swoją stosunkowo małą objętość, książka ta nie może być postrzegana jako wyczerpujące omówienie problemów metafizycznych generowanych przez współczesne nauki biologiczne, ale raczej jako głos w dyskusji nad określonymi rozstrzygnięciami i inspiracja do dalszych poszukiwań.

Słabszym w mojej ocenie punktem omawianej publikacji pozostaje rozdział traktujący o związkach pomiędzy naukami historycznymi, a naukami o życiu, który to związek autor prezentuje na dwóch poziomach. Po pierwsze, na poziomie przedmiotowym, ponieważ, jak podkreśla Rządeczka, na kształtowanie się poszczególnych adaptacji organizmów żywych wpływa niejako proces historyczny określający kontekst pojawienia się konkretnych adaptacji. Po drugie, na poziomie metodyki, gdyż i w naukach o życiu, i w naukach historycznych dopuszcza się pewne uogólnienia posiadające jednakże swoje ograniczenia (Rządeczka, 2018, s. 97). Opierając się na tych, a także innych korelacjach, autor proponuje nowe, holistyczne spojrzenie na filozofię dziejów. Jakkolwiek rozważania te są w mojej opinii interesujące, a ich rozwinięcie może okazać się twórcze, nie włączałbym ich do dość zwartej i koncentrującej się głównie na samych naukach biologicznych omówienia. Temat ten otwiera bowiem nowe pole problemowe związane z jednej strony z filozofią dziejów, z drugiej natomiast z różnymi poddziedzinami antropologii, a wreszcie z szerzej

pojętą ekofilozofią i jako taki zasługuje na szerszy komentarz w osobnej pracy.

Szczególnie problematyczny jest w tym kontekście pierwszy z wydzielonych przeze mnie poziomów refleksji, który roboczo nazwałem poziomem przedmiotowym. Poruszanie się w tej sferze problemowej wymaga, moim zdaniem, wielu subtelnych rozróżnień i doprecyzowań. Po pierwsze, czym innym wydaje się historyczność pojmowana jako proces dziejowy i obejmujący także przyrodę nieożywioną oraz ożywioną, na mocy którego pewne warunki szeroko pojętego środowiska determinują procesy zachodzące w tym środowisku, czym innym natomiast historyczność ujmowana przez historyka jako ciąg zdarzeń powiązanych ze sobą związkami przyczynowo skutkowymi. Tak rozumiana historyczność, czy może lepiej powiedzieć, historia, to specyficzny podtyp historyczności w pierwszym sensie. Osobnego doprecyzowania wymagałyby też warunki towarzyszące procesowi historycznemu w rozumieniu historii jako nauki humanistycznej, takie jak uwarunkowania geograficzne, biologiczne, etc. Same w sobie bowiem, choć kształtują przedmiot badań historyków, są często w domenie badań innych poddyscyplin pomocniczych względem nauk ściśle historycznych.

Podsumowując, w mojej opinii książka Marcina Rządeczki pod tytułem *Problematyka metafizyczna we współczesnych naukach biologicznych* to wartościowa pozycja stanowiąca przystępne wprowadzenie do wybranych aspektów filozofii biologii. Jest też głosem dobrze wpisującym się w odżywiającą dyskusję między esencjalizmem a antyesencjalizmem w filozofii biologii ewolucyjnej. Na gruncie polskim problem ten podejmuje choćby Mariusz Tabaczek, a w kręgach anglosaskich między innymi Edward Feser.

Autor *Problematyki metafizycznej we współczesnych naukach biologicznych* pisze w przystępny i zwarty sposób, a jego praca pozbawiona jest zbędnych dygresji. Książka stanowi dobre uzupełnienie takich pozycji, jak np. *Główne problemy filozofii biologii* pod redakcją Krzysztofa Chodasewicza i innych. Dyskusyjne w mojej opinii pozostaje umieszczenie w rozważaniach Rządyczki refleksji o naukach historycznych i filozofii dziejów. Sądzę, że ze względu na wiodącą tematykę książki, jej stosunkowo niewielką objętość i szeroki zakres implikowanych zagadnień, ta część rozważań powinna być wykorzystana jako materiał w osobnej pozycji. Z drugiej strony rozdział na ten temat, a także następny poświęcony związkom pomiędzy metafizycznymi koncepcjami czasu, a naukami o życiu, może stanowić realizację głównego celu autora, a zatem wskazaniu nowego wspólnego obszaru badawczego dla filozofii biologii i szerzej pojętej metafizyki. Cel ten jest w mojej opinii zrealizowany o tyle, iż autor wskazuje pewne kierunki badawcze, których rozwinięcie w przyszłości ma szansę okazać się owocne, a to dzięki bardziej aktywnemu włączeniu problematyki współczesnych nauk biologicznych w dociekania tradycyjnie metafizyczne z poszanowaniem specyfiki metodologicznej i przedmiotowej tych nauk.